

Magdalena Rosińska

Procesy globalizacji jako perspektywa kreowania globalnej przestrzeni gospodarczej

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica nr 9, 15-30

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena Rosińska

PROCESY GLOBALIZACJI JAKO GENEZA KREOWANIA GLOBALNEJ PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ

Celem artykułu jest przedstawienie czynników decydujących o charakterze współczesnego otoczenia biznesowego oraz próba wskazania elementów konstytuujących globalną przestrzeń gospodarczą XXI w. Artykuł został podzielony na dwie części. W pierwszej omówiono globalizację jako zjawisko, w świetle rozważań teoretycznych. Druga część podejmuje problematykę rozważań teoretycznych odróżniających globalizację od internacjonalizacji i umiędzynarodowienia oraz próbę oceny wpływu procesów globalizacji na narodowe systemy regulacji. W podsumowaniu dokonano zestawienia istotnych elementów konstytuujących globalną przestrzeń gospodarczą, stanowiącą konsekwencję postępującej globalizacji.

1. Wstęp

Wydaje się, że współcześnie niemal każdy, nawet nie będący specjalistą w sprawach międzynarodowych, dostrzega wpływ globalnego świata na swoje życie. Czasami wyraża się to krytyką globalizacji, integracji, liberalizacji, które sprawiły, zdaniem niezadowolonych, że konieczne są kosztowe zmiany, a przecież kiedyś nie trzeba było tego czy tamtego robić, a wszystko jakoś funkcjonowało. Taki pogląd zwykle związany jest z brakiem szerszej wiedzy na temat natury i istoty zachodzących zmian stosunków gospodarczych. Zdarza się jednak, iż także wykształceni w tej dziedzinie ludzie używają podobnych argumentów dla wyjaśnienia koniecznych przeobrażeń (często sięgają po ten argument politycy) nie czyniąc wysiłku, aby wskazać na złożoność konkretnych sytuacji. Zwolennicy globalizacji czy postępującej integracji uwypuklają z kolei dobrodziejstwa płynące z tych procesów i wówczas właśnie im przypisują zasługę postępu w sferze poprawy warunków gospodarowania. Prawda, jak zwykle, jest nieco bardziej skomplikowana, a właściwe wyjaśnienie konsekwencji zjawisk dla poszczególnych sfer, jak i określonego typu podmiotów, wymaga głębszych analiz przyczynowo-skutkowych.

Warto zatem zastanowić się, jakim zmianom podlega przestrzeń, w której funkcjonujemy współcześnie. Czym jest tzw. globalna przestrzeń gospodarcza, do której jako pewnego ogólnego otoczenia odwołują się niemal wszyscy – badacze, politycy, zwykli ludzie. Słynne już stwierdzenie „myśl globalnie,

działaj lokalnie” wręcz nakazuje uwzględnianie owych ogólnych wymogów w każdym podejmowanym działaniu. Odwracając je, należy zatem podkreślić, iż nawet mała firma (podmiot gospodarczy), prowadząca swoje operacje wyłącznie na lokalnym rynku, musi dostrzegać szerszy (coraz częściej wręcz globalny) kontekst swoich poczynań. Uświadomienie sobie, że powodzenie lub fiasko niemal każdego działania zależy od umiejętności dostrzeżenia szans i zagrożeń płynących z otoczenia, prowadzi do chęci poznania owego otoczenia. Obecnie często odwołujemy się do uwarunkowań o charakterze makroekonomicznym (w tym o wymiarze globalnym), chcąc wyjaśnić konkretne zmiany na poziomie mikroekonomicznym. W konsekwencji zatem istotne staje się zdefiniowanie elementów konstytuujących przestrzeń gospodarczą, którą należy uwzględniać w prowadzonych analizach.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie czynników decydujących o charakterze współczesnego otoczenia biznesowego oraz próba wskazania elementów konstytuujących globalną przestrzeń gospodarczą XXI w. Artykuł został podzielony na dwie części. W pierwszej omówiono globalizację jako zjawisko, w świetle rozważań teoretycznych. Drugą część artykułu podejmuje problematykę rozważań teoretycznych, odróżniających globalizację od internacjonalizacji i umiędzynarodowienia oraz próbę oceny wpływu procesów globalizacji na narodowe systemy regulacji. W podsumowaniu dokonano zestawienia istotnych elementów konstytuujących globalną przestrzeń gospodarczą, stanowiącą konsekwencję postępującej globalizacji.

2. Globalizacja – próba zdefiniowania zjawiska

W ostatnich kilkudziesięciu latach globalizacja stała się próbą uzasadnienia niemal każdego zdarzenia, a większość uznanych autorytetów podejmuje się oceny jej wpływu na swój obszar badawczy. Wydaje się, że pojęcie to nabrało obecnie takiego znaczenia przede wszystkim z uwagi na istotne przewartościowanie, jakie dokonały się w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości w konsekwencji postępującej zarówno wertykalnej, jak również horyzontalnej integracji rynków (w tym finansowych) oraz wzrostu mobilności wszystkich czynników wytwórczych (głównie kapitału i pracy). Zmiany obejmują przy tym prawie wszystkie dziedziny życia, a w ich efekcie następuje deregulacja tradycyjnych gospodarek narodowych. Państwa, uczestnicząc w różnorodnych strukturach integracyjnych oraz otwierając się na zagraniczne inwestycje, włączają się coraz silniej w system globalnych powiązań.

Przyczyn współczesnej globalizacji¹ upatruje się zatem w zmianach dokonujących się równocześnie w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej, które zostały przyspieszone przez rewolucję komunikacyjno-informatyczną (a zwłaszcza przez wykorzystanie Internetu). Jej charakterystyczną cechą jest to, że dokonała ona nowego podziału świata. Tym razem nie terytorialnego, lecz wewnątrz poszczególnych społeczeństw. Świat został podzielony na zwolenników, wręcz entuzjastów globalizacji i jej zagorzałych przeciwników (Kaczmarek, 2001). Zwolennicy globalizacji widzą bowiem jedynie płynące z niej korzyści dla rozwoju cywilizacyjnego świata, wzrost dobrobytu, likwidację zbędnych barier między państwami oraz szybki rozwój nauki i oświaty. Podmioty gospodarcze rozwijające się dzięki postępom globalizacji, czyli głównie przedsiębiorstwa międzynarodowe (korporacje transnarodowe – KTN), podkreślają znaczenie udogodnień finansowych i handlowych oraz możliwości globalnego zarządzania dla poprawy efektywności gospodarowania. Przeciwnicy globalizacji prezentują natomiast jedynie jej ujemne skutki. Mówią o podziale społeczności międzynarodowej na rzesze coraz biedniejszych i małe grupki wciąż bogacących się ludzi. Ich zdaniem wiele regionów świata ulega marginalizacji w wyniku destabilizacji ich rodzimych gospodarek przez rozprzestrzeniającą się „pajęczynę” globalnego systemu finansowego.

Wydaje się, iż dostrzegając oba punkty widzenia należy pamiętać, że procesy globalizacji, niezależnie od ich oceny, same z siebie nie tworzą struktur międzynarodowych. Samej globalizacji nie należy utożsamiać z jakimś nowym porządkiem międzynarodowym (Kuzniar, 2000). Zjawiska i problemy wywoływane przez procesy globalizacji stanowią jedynie środowisko dla takiego porządku. Globalizacja nie jest opcją czy wyborem społeczności międzynarodowej, ale rzeczywistością, w której trzeba nauczyć się funkcjonować. Należy zatem wykorzystać owe zmiany do zdynamizowania zrównoważonego rozwoju gospodarki światowej.

Bogactwo literatury na temat globalizacji gospodarki światowej, zmienność widzenia problemu oraz subiektywizm spojrzeń rodzi niebezpieczeństwo zagubienia istoty zjawiska. Można przytoczyć kilkadziesiąt jej definicji sformułowanych przez znamienitych badaczy. Dokonanie wyboru, która z nich najtrafniej przybliży opisywany proces, wydaje się wręcz niemożliwe. Najogólniej globalizację można zdefiniować jako proces tworzenia zliberalizowanego i zintegrowanego światowego rynku towarów, usług i kapitału oraz kształtowania się nowego międzynarodowego ładu instytucjonalnego, służącego rozwojowi produkcji, handlu i przepływów

¹ Wprowadzając pojęcie „współczesnej globalizacji” podkreślam jej odmiennosć od procesów określanych mianem „globalizacja”, a obejmujących znacznie wcześniejsze okresy historyczne, kiedy to także dokonywały się istotne zmiany w gospodarce światowej, w wyniku odkryć geograficznych (np. odkrycie Ameryki) czy konkretnych wynalazków zmieniających systemy technologiczne (np. maszyna parowa).

finansowych w skali całego świata (S z c z a k o w s k i, 2005). To ważny etap umiędzynarodowienia, polegający na traktowaniu świata jako jednego rynku, co jest związane z niespotykanym dotychczas wzrostem rozmiarów i intensywności powiązań pomiędzy państwami, opartych na przepływach kapitału, technologii, towarów, usług i osób (R y m a r c z y k, 2004).

Istota procesu globalizacji, według A. Giddensa, tkwi w możliwości działania na odległość (*action at distance*). Pogląd prezentowany przez autora sprowadza się do widzenia procesu globalizacji jako działań poszczególnych podmiotów w odległych miejscach, które poprzez akt swojej aktywności zyskują wpływ na inne podmioty, poszczególne zdarzenia lub jednostki w globalnej czasoprzestrzeni. Powoduje to efekt wciągania podmiotów zewnętrznych do zachowań nakreślonych zachowaniem strategicznym organizacji globalnej.

D. Lavy uważa, że globalizacja odnosi się do narastającej integracji gospodarek narodowych przez handel międzynarodowy oraz zagraniczną inwestycję bezpośrednią. W miarę jak kapitał staje się coraz bardziej mobilny, a technologie ułatwiają komunikowanie się, granice poszczególnych państw stają się coraz bardziej przepuszczalne dla działalności gospodarczej realizowanej w skali międzynarodowej (L a v y, 1993). J. H. Dunning kładzie nacisk na stopniowe tworzenie się systemu otwartych gospodarek narodowych, w którym poszczególne kraje stają się ściśle powiązane, a wręcz współzależne w zakresie handlu, przepływu inwestycji, migracji siły roboczej, a także współpracy na poziomie przedsiębiorstw. Dla funkcjonowania takiego systemu niezbędne są liberalne warunki funkcjonowania handlu międzynarodowego i lokowania inwestycji zagranicznych, realizowanych przez przedsiębiorstwa oraz produkcyjna i handlowa swoboda działalności ich filii (D u n n i n g, 1992).

Odniesienie globalizacji do wielości powiązań i wzajemnych oddziaływań państw i społeczeństw, tworzących tym samym światowy system powiązań gospodarczych, to także koncepcja widzenia globalizacji A. G. M c G r e w a (1992). Zdaniem autora cechują ją dwa wymiary – zakres (zasięg oddziaływań) oraz intensywność (głębokość zachodzących powiązań). W systemie pojawiają się nowego typu powiązania i zależności na poziomie światowym, mające charakter samogenerujących się czynników, przyczyniających się do zmian w jego funkcjonowaniu. W. S z y m a n i s k i (2001) uważa z kolei, że globalizacja to proces wyrosły na gruncie obiektywnych tendencji rozwojowych, polegający przede wszystkim na usuwaniu barier blokujących rynkowe mechanizmy alokacji w skali globalnej, czyli w konsekwencji pozwalający na stopniowy zanik granic gospodarczych i jakościowy skok w mobilność czynników produkcji.

Niewątpliwie zatem na globalizację składają się wszelkie zjawiska znane już wcześniej, a związane z pogłębianiem się międzynarodowego podziału pracy, rozwojem wymiany międzynarodowej i rynku światowego oraz

międzynarodowych przepływów kapitałów, technologii, a także kreowaniem struktur przedsiębiorstw ponadnarodowych. Jak słusznie jednak zauważa T. G r a b o w s k i (2002), współcześnie mamy w tej dziedzinie do czynienia z jakościowo nowymi tendencjami, dlatego można wskazać szereg zjawisk typowych dla obecnych procesów globalizacyjnych:

- **zanik granic państwowych** jako przeszkód dla swobodnego przemieszczania się kapitałów, siły roboczej, towarów i usług, jak również swobody prowadzenia działalności gospodarczej w skali globu;
- **swoboda wymiany dóbr i usług w skali gospodarki światowej**, co daje możliwość swobodnego przepływu także informacji, wiedzy i technologii, a w konsekwencji przyspiesza upowszechnianie standardów, ale równocześnie szybkie „starzenie się” produktów;
- **wszechświatowy ruch kapitałów**, charakteryzujący się ogromną dynamiką, umożliwiającą natychmiastową wręcz zmianę sytuacji rynkowej; dodatkowo często pozbawiony tożsamości (o niezidentyfikowanym pochodzeniu, gdyż stanowiący kolektywną własność, np. inwestorów instytucjonalnych);
- **rozwój powiązań korporacyjnych (przedsiębiorstw ponadnarodowych)**, czyli produkcji rozmieszczonej w różnych miejscach kuli ziemskiej (między filiami przedsiębiorstw), wykraczającej zatem poza narodowe terytoria poszczególnych państw, co z kolei ogranicza możliwości władz państwowych w zakresie kontroli rynku (w tym możliwości ochrony własnych obywateli czy podmiotów gospodarczych).

Wydaje się, że w konsekwencji globalizacji i liberalizacji powstaje niemal w pełni ujednoliconą globalną przestrzeń gospodarczą, regulowaną przede wszystkim przez zasady wolnego rynku, pozwalające na przetrwanie i rozwój jedynie najbardziej konkurencyjnym podmiotom². Wśród badaczy są jednak i tacy jak J. N. P i e t r e s e, (1993), którzy nie dostrzegają żadnych tendencji zmierzających do ujednolicenia zachodzących na świecie zjawisk i procesów. Twierdzą, że to, co dzieje się współcześnie w gospodarce światowej, prowadzi jedynie do mieszania się różnych podmiotów, form, procesów, zjawisk i tendencji, powodując proces hybrydyzacji, generujący globalny chaos.

Ograniczając się przy stosowaniu pojęcia „globalizacja” wyłącznie do zjawisk na poziomie gospodarki światowej można uznać, że oznacza ona wzrost w skali tej gospodarki procesów współzależności między najważniejszymi jej dziedzinami, wzmożenie uzależnienia sytuacji

² Oczywiście w rzeczywistości sytuacja nie jest tak klarowna, wpływy państw narodowych, chroniących rodzime gospodarki, nie zostają bowiem całkowicie ograniczone, ponadto istnieją zasady regulujące procedury postępowania w gospodarce światowej, a dodatkowo każda grupa podmiotów realizujących swoje interesy forsuje korzystne dla siebie rozwiązania.

gospodarczej poszczególnych krajów i regionów od sytuacji na innych obszarach, czyli pogłębienie wszelkiego typu procesów integracyjnych. W konsekwencji następuje ukształtowanie się gospodarki globalnej z wyraźnym zarysowanymi ugrupowaniami regionalnymi, które zachowują swoją względną odrębność przede wszystkim ze względu na różnice kulturowo-cywilizacyjne.

3. Globalny wymiar przestrzeni – mechanizm zmian podmiotowych

Analizując przytoczone rozważania dotyczące globalizacji można wskazać na pewne wspólne cechy procesu oraz próbować ustalić, na ile wyodrębnione elementy mogą decydować o dalszych zmianach w gospodarce światowej. Możliwe jest wyszczególnienie podstawowych zasad charakterystycznych dla obecnej fazy globalizacji, które bez wątpienia mają decydujące znaczenie dla kształtowania globalnej przestrzeni gospodarczej, a mianowicie:

- **zasada standaryzacji wszelkich parametrów gospodarczych**, prowadząca do kreowania uniwersalnych wzorców (standardów minimum) dla danego typu systemów gospodarczych, realizowana poprzez postępującą etapowo liberalizację rynków;
- **zasada upowszechniania wzorców** – dzięki szybkości wykorzystania nowoczesnych rozwiązań technologicznych w warunkach globalizacji następuje przyspieszenie wdrażania wynalazków z uwagi na szybkość przepływu informacji;
- **zasada zachowania tożsamości kulturowej**, skutkująca polaryzacją regionalną, z wyraźnym liderem dyktującym tempo i kierunek zmian w regionie dla zachowania pozycji danego obszaru na forum międzynarodowym (np. w Triadzie – obszary wpływów Stany Zjednoczone–Europa–Azja);
- **zasada koncentracji kapitału** dla poprawy efektywności funkcjonowania organizacji na wolnym rynku poprzez równoważenie zysków i strat w skali globalnej (liberalizacja przepływu kapitału i rozwój rynków finansowych);
- **zasada umiędzynarodowienia działalności gospodarczej**, pozwalająca na budowanie trwałej pozycji konkurencyjnej dzięki efektowi synergii w wyniku połączenia skali działalności z możliwościami różnicowania strategii dla różnorodnych obszarów działalności (korporacyjność – globalne korporacje);
- **zasada współodpowiedzialności za rozwiązywanie problemów globalnych**, które przenoszone są na poziom ponadnarodowych organizacji (terroryzm, ekologia, ochrona praw człowieka).

Wydaje się, że globalizacja, widziana jako stopień otwartości gospodarki światowej, nie jest zjawiskiem nowym, co podkreślają wszyscy badacze zauważający historyczne podłoże tych procesów. Przełom XX i XXI w. nadaje jej jednak nowy wymiar. Odmienność współczesnej fazy globalizacji wynika z kilku przesłanek:

- **wszegobecności zjawiska** – każdy element współczesnego świata (przestrzeni), nawet wbrew swojej woli, jak i wiedzy, zostaje dotknięty skutkami (w tym pozytywnymi i negatywnymi) rozwoju procesów globalizacyjnych; w konsekwencji przestrzeni, w której działają podmioty (wszelkiego rodzaju), zyskuje wymiar globalny;

- **tempa rozprzestrzeniania się zmian** – skracanie czasu obiegu informacji do minimum, prowadzące niejednokrotnie wręcz do zanikania odległości, a tym samym kurczenia się przestrzeni; następuje ukształtowanie się nowych rynków i sposobów ich funkcjonowania (np. z możliwością prowadzenia transakcji całodobowych, ogólnoswiatowych, równocześnie na wielu geograficznie odległych rynkach poprzez wykorzystanie sieci połączeń internetowych);

- **pojawienia się oligopolistycznego układu kontroli gospodarki światowej** za pośrednictwem nowych podmiotów o globalnej sile oddziaływania, do których należą przedsiębiorstwa międzynarodowe (korporacje, które dzięki nieustannemu wzrostowi poziomu przepływu kapitału, w tym bezpośrednich inwestycji zagranicznych zyskują wpływy w gospodarkach niemal wszystkich państw świata) oraz regionalnie skoncentrowane grupy państw (stanowiące połączenie tradycyjnych ugrupowań integracyjnych, które pod przewodnictwem liderów kontynentalnych tworzą systemy powiązań między istniejącymi ugrupowaniami w celu scalenia kontynentu dla poprawy jego pozycji międzynarodowej);

- **zmiany funkcji organizacji międzynarodowych**, takich jak ONZ, WTO, Bank Światowy czy MFW, polegająca na wyznaczeniu i nadzorowaniu przestrzegania ogólnoswiatowych standardów i procedur w konkretnych sferach; w konsekwencji to one stanowią „wentyle bezpieczeństwa” systemu globalnego, wyznaczając dopuszczalne ramy działania, poprzez ograniczenie możliwości realizacji partykularnych interesów poszczególnych grup interesów (oligarchów – w tym korporacji czy ugrupowań regionalnych);

- **wzrostu rangi organizacji pozarządowych i grup nacisku o charakterze etnicznym czy religijnym**, zyskujących zasięg ponadnarodowy; wynika to z konieczności uwzględnienia w ramach silnie zunifikowanej przestrzeni globalnej różnorodności kulturowo-cywilizacyjnej poszczególnych obszarów i grup.

Tak znaczne przeobrażenia zarówno na płaszczyźnie wertykalnej, jak i horyzontalnej nie mogły zostać niezauważone przez gospodarkę światową. Następtwem tych zjawisk jest bowiem konieczność funkcjonowania w realnej

przestrzeni o wymiarze globalnym, w której zależność gospodarcza społeczeństw i podmiotów względem siebie wciąż rośnie. Według niektórych badaczy tak widziana globalizacja, to najgłębszy wstrząs podstaw ogólnoswiatowej społeczności, zmieniający w sposób zasadniczy dotychczasowe paradygmaty jej rozwoju. Brak jest jednolitej definicji tego kompleksu procesów. Wydaje się jednak, iż na płaszczyźnie ekonomicznej można przyjąć, że jest to bardziej złożony i zaawansowany rozwojowo etap umiędzynarodowienia działalności gospodarczej. Charakterystyczne jest także jego występowanie na trzech poziomach jednocześnie: przedsiębiorstw, rynków – gałęzi oraz gospodarki światowej. Obecny etap to stopniowe tworzenie się podstaw ogólnoswiatowej gospodarki, czyli kreowanie globalnej przestrzeni gospodarczej. Poszczególni badacze widzą jednak różnie rolę globalizacji jako siły sprawczej tego procesu.

Niektórzy ekonomiści³, analizują proces globalizacji (widząc go jako wielość powiązań między państwami i społeczeństwem) na siedmiu wzajemnie się przenikających płaszczyznach (K a c z m a r e k, 2001):

- finansowej – finansów i własności kapitału;
- rynkowej – rynków i strategii rynkowej;
- technologicznej – technologii, badań i wiedzy;
- kulturowej – stylu życia, modelu konsumpcji i kultury;
- prawnej – zarządzania i regulacji prawnych;
- politycznej – ujednoczenia politycznego;
- społecznej – przemian świadomości społecznej.

W konsekwencji pojawiają się trzy koncepcje gospodarki i stowarzyszeń, pociągające za sobą różnorakie polityczne, społeczne i strategiczne konsekwencje. Są to internacjonalizacja, umiędzynarodowienie oraz globalizacja. W tym miejscu postarano się wyjaśnić podstawy ich odmienności oraz wykazać, dlaczego pojęciami tymi właściwie nie powinno się operować wymiennie. Każde ze zjawisk dotyczy bowiem przepływów czynników produkcji, jednak skala tych ruchów, ich zasięg, motywy, a zatem i konsekwencje są różne.

Internacjonalizacja oznacza wymianę surowców, produktów przemysłowych i usług, pieniędzy, idei i ludzi, między dwoma lub większą liczbą państw narodowych. Oparta jest na relacjach bilateralnych bądź stanowi ciąg takich transakcji. Odwołuje się do teorii wymiany opartej na przewagach komparatywnych stron, wynikających głównie z lokalizacji (teoria przewag względnych). Motywem podejmowania wymiany jest wzrost opłacalności produkcji w wyniku osiągania korzyści skali. Uczestniczące podmioty charakteryzuje znaczna różnorodność, a oferowane przez nie dobra są odmienne. Internacjonalizacja gospodarki i społeczeństwa, to zatem proces,

³ Między innymi tzw. Grupy Lizbońskiej. Por.: *Grupa Lizbońska...*, 1996, s. 43–54.

który opiera się na narodowych uczestnikach. Ważną rolę odgrywają tu władze państwowe, które kierują wymianą i kontrolują ją przez instrumenty monetarne, politykę fiskalną, zamówienia rządowe, normy i standardy krajowe, a ponadto kierują i kontrolują przepływy ludności⁴.

Umiedzynarodowienie przejawia się z kolei przede wszystkim w przelewie lub przenoszeniu czynników produkcji, szczególnie kapitałów, w mniejszym zakresie również pracy, z jednej gospodarki do innych. Oparte jest na przewadze konkurencyjnej, którą zyskuje się dzięki jakości usług (produktów), akceptowanej przez klientów. Motywem podejmowania działań jest chęć zdobycia rynku, podniesienia udziału w nim, czasem nawet kosztem spadku opłacalności w krótkim okresie (możliwe jest wykorzystywanie praktyk dumpingowych). W tym przypadku uczestniczące podmioty są do siebie bardzo podobne (np. gospodarki o podobnym stopniu rozwoju, ugrupowania regionalne), a ich oferta ma charakter uniwersalny.

Globalizację należy natomiast rozumieć jako nowe, najbardziej złożone zjawisko, mogące przyjmować rozmaite formy i rozwiązania z uwagi na zasięg oddziaływania oraz intensywność i głębokość ustanawianych powiązań. Powiązania między podmiotami są bardzo rozbudowane i to zarówno w układzie wertykalnym, jak i horyzontalnym. Uczestniczące podmioty są zróżnicowane wewnętrznie mimo pozorów zewnętrznej identyczności. Powiązania w strukturach wewnętrznych służą budowie długookresowej pozycji konkurencyjnej opartej na zasadach synergii. Najważniejszy strumień przepływów stanowią w tym systemie transfer wiedzy i informacji. Zestawienie porównujące podstawowe cechy trzech koncepcji gospodarki i stowarzyszeń przedstawiono w tab. 1.

Analizując zjawiska występujące we współczesnej gospodarce światowej, w świetle założeń w odmienności wymienionych pojęć (internacjonalizacja, umiedzynarodowienie oraz globalizacja) możemy stwierdzić, iż:

- najprostsze są związki regionalne o charakterze integracyjnym; na tym poziomie możemy zauważyć rozwój więzi o cechach internacjonalizacji, gdzie poprzez relacje bilateralne, a następnie ich rozbudowywanie i łączenie, powstają organizmy gospodarcze stanowiące quasi-państwa (tradycyjne ugrupowania integracyjne – np. Unia Europejska czy NAFTA);
- kolejnym poziomem są powiązania międzyregionalne, dzięki którym system pozostaje w równowadze, poszczególne ogniewa kontrolują się bowiem wzajemnie (np. relacja Unia Europejska – Stany Zjednoczone); obserwujemy tu internacjonalizację z elementami umiedzynaradawiania, co daje w efekcie sieć niewidocznych, ale wyraźnie odczuwalnych więzi (głównie finansowych – szybkie przenoszenie zjawisk między kontynentami, np. poprzez obserwację zachowań wskaźników giełdowych); w ten sposób poprzez umiedzynarodo-

⁴ Tamże, s. 43–44.

wienie działalności firm system kreuje nowy typ więzi – powiązania korporacyjne;

Tabela 1

Porównanie internacjonalizacji, umiędzynarodowienia i globalizacji

Koncepcja	Internacjonalizacja	Umiędzynarodowienie	Globalizacja
Dominujące strumienie przepływów	towary (w mniejszym stopniu usługi)	czynniki produkcji (głównie kapitał)	informacja i wiedza
Typ przewagi konstytuujący powiązania	przewaga komparatywna	przewaga konkurencyjna	zasada wzrostu długookresowego oparta na synergii
Czynnik decydujący o konkurencyjności	korzyści skali	stabilność udziału w rynku	wartość dodana do standardu
Charakterystyka podmiotów uczestniczących	zróżnicowane (głównie gospodarki narodowe)	wzajemnie podobne (o zbliżonym poziomie rozwoju)	podmioty w skali makro, podobne, jednak o wewnętrznie zróżnicowanej strukturze
Oferta produktowa	zróżnicowana	podobna	globalnie wręcz standardowa, regionalnie zróżnicowana

Źródło: oprac. własne.

- w przypadku globalizacji przechodzimy na poziom zintegrowany globalnie poprzez instytucje zarządzające sferą biznesu oraz organizacje strzegące prawa i ustalonego porządku, stanowiące forum uzgodnień podtrzymujących stabilność wypracowanego w poprzednich etapach układu; motywem podejmowania działań jest chęć znalezienia miejsc o najkorzystniejszych warunkach do wykonywania określonego typu czynności, uwzględniając oferty w całym systemie gospodarki światowej; pojawia się nowy wymiar działalności gospodarczej – dystrybucja produkcji (*production sharing*); produkty wytwarzane są często etapami, a każdy z nich może przebiegać w innym kraju, nawet na innym kontynencie; dystrybucja produkcji to metoda oszczędności czynników wytwórczych, przesuująca realizację fragmentów procesu produkcyjnego zgodnie z teorią luki technologicznej; kierunki ekspansji wyznacza struktura rynku; występujące powiązania i zależności dotyczą skali światowej i mają charakter samogenerujących się czynników, przyczyniających się do zmian w funkcjonowaniu systemu jako całości.

Konsekwencją globalizacji jest zatem ciągle umacnianie wolnego rynku, prowadzące do przyspieszenia procesów prywatyzacji, deregulacji i desocjalizacji. Zakwestionowana zostaje koncepcja państwa opiekuńczego jako prowadzącego do marnotrawienia środków, do rozbudowy nieudolnej biurokracji i nadmiernych obciążeń podatkowych. Państwo prywatyzuje swoje przedsiębiorstwa i stopniowo wycofuje się z działalności gospodarczej. Prywatyzacja nie dotyczy jedynie sfery ekonomicznej, nauki, oświaty, zdrowia, szkolnictwa, kolei i transportu, lecz zaczyna także obejmować obszary tradycyjnie uważane za podstawowe zadania państwa, jak zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego czy funkcjonowanie systemu penitencjarnego. Państwa, oddając znaczną część swoich dotychczasowych kompetencji instytucjom prywatnym, decydują się także na obniżenie podatków, co czynią z kilku względów. Z jednej strony z uwagi na pozytywny wpływ, jaki na gospodarkę wywiera powiększenie popytu wewnętrznego i inwestycji, z drugiej natomiast zmuszane są do tego przez mechanizm rynkowy (np. istnienie tzw. rajów podatkowych). Osoby prawne i fizyczne mogą przenosić bowiem swoją działalność, jej miejsce na obszary, na których uwarunkowania dla prowadzenia biznesu są dogodniejsze. Obniżenie podatków, a tym samym i dochodów budżetowych, zmusza państwa do rezygnacji z rozbudowanych programów socjalnych, inwestycji w badania i rozwój, wspierania nauki i oświaty czy działań na rzecz ochrony środowiska (Haliżka, Kuźniar, Simonides, 2004). Podstawowym zadaniem nowoczesnego państwa jest ograniczenie takiego właśnie efektu urynkowienia funkcji państwa w konsekwencji globalizacji. Konieczne jest znalezienie optimum, czyli odpowiednie wyważenie relacji między sferą prywatną a publiczną.

4. Rola korporacji transnarodowych w kształtowaniu globalnej przestrzeni rozwojowej

Z faktu, że w procesie globalizacji rynek działa ponad granicami państwa, a zatem mechanizm alokacyjny dotyczy rynku globalnego, a nie poszczególnych rynków narodowych, wynikają określone konsekwencje dla zasad oddziaływania rządów na gospodarkę. Proces globalizacji uruchamia dwa równoległe postępujące procesy, będące pochodną logiki działania rynku ponad granicami. Pierwszy, to stopniowe wyrównywanie cen czynników produkcji już nie tylko w skali gospodarki narodowej czy nawet regionalnej, ale na rynku światowym. Drugi, to przyspieszenie dostosowywania polityki ekonomicznej poszczególnych krajów, a następnie ujednolicenia reguł działania w sferze gospodarczej na kolejnych poziomach (bilateralnie, regionalnie, subregionalnie, globalnie). Istotną siłą sprawczą obu procesów wydaje się liberalizacja obrotów

kapitałowych, która uruchamia obiektywnie uwarunkowaną „zasadę równania w dół”, w kwestiach zasad oddziaływania polityki na gospodarkę. Oznacza ona silną presję na ograniczanie podatków i regulacji państwowych na rzecz wzrostu udziału mechanizmu rynkowego. Obiektywnie uwarunkowana zasada „równania w dół” i tym samym konkurowanie o jakość walorów lokalizacyjnych dla kapitału, to jeden ze skutków globalizacji, a zarazem silny akcelerator jej procesów. Globalizacja narzuca współzawodnictwo między poszczególnymi obszarami (państwami), gdyż żaden z nich nie jest na tyle silny, ale i na tyle samodzielny (niezależny), aby móc pozwolić sobie na odpychanie kapitału zewnętrznego i wypychanie kapitału rodzimego. Uruchomienie zasady „równania w dół” w zakresie podatków i regulacji państwa prowadzi w konsekwencji do zasadniczych ograniczeń dotyczących prowadzenia polityki gospodarczej i osłabienia roli rządów (polityka gospodarcza coraz bardziej zależy od rynku, coraz mniej od wyborców – Szymanski, 2001). Wzrasta natomiast znaczenie międzynarodowych rynków finansowych jako kreatorów życia gospodarczego. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że globalizacja prowadzi do pewnej obiektywizacji przestrzeni gospodarczej poprzez jej urynkawianie w skali globalnej.

Globalizacja (w przeciwieństwie do internacjonalizacji, w której ramach państwo narodowe odgrywa istotną rolę) rozwija właściwie jedynie proces umiędzynaradawiania. W gospodarce i społeczeństwie następuje stopniowe eliminowanie podmiotów i miejsc, które nie spełniają wymogów konkurencyjności. W pewnym stopniu zwalnia ona państwo i jego instytucje z odpowiedzialności za kształtowanie uwarunkowań dla działalności biznesowej w danej przestrzeni, przenosząc ją na wyższy, zwykle ponadnarodowy szczebel. Postępujące procesy internacjonalizacji działalności gospodarczej jako efektu integracji regionalnej, jak również – idąc dalej – umiędzynarodowienia, pozwalają na przenoszenie wypracowanych w tych systemach wzorców między współpracującymi podmiotami. Zwiększa się zależność gospodarek narodowych od pozapaństwowej władzy. Z jednej strony są to różnego typu organy i instytucje międzynarodowe, z uwagi na przynależność kraju do organizacji międzynarodowych czy ugrupowań integracyjnych. Z drugiej strony, to władza wynikająca z dominującej roli mechanizmu rynkowego jako kreatora struktury powiązań międzynarodowych, oparta na własności kapitału. Globalizacja, ograniczając władzę organów narodowych, spowodowała bowiem przyspieszenie rozwoju i w efekcie wzrost znaczenia na forum światowym przedsiębiorstw międzynarodowych. Zintensyfikowały one wzajemną kooperację i nawiązując sojusze strategiczne zyskały pozycję istotnych (porównywalnych z państwami narodowymi) podmiotów na rynkach międzynarodowych. Obecnie często to wielkim korporacjom przypisuje się moc sprawczą kreatorów życia gospodarczego i społecznego na poszczególnych obszarach. Stały się one bowiem nie tylko pełnoprawnymi podmiotami gospodarki światowej, ale jej

najsilniejszymi, a wręcz wiodącymi elementami, decydującymi o uwarunkowaniach działalności w globalnej przestrzeni gospodarczej.

Korporacje transnarodowe bardzo silnie oddziałują na przemiany zachodzące we współczesnej gospodarce światowej, przede wszystkim z uwagi na potęgę ekonomiczną, jaką dysponują. Jej podstawą jest kapitał – głównie w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ)⁵, wielkości produkcji i obrotów handlowych, którymi sterują, a także zakres i stopień finansowania działalności badawczo-rozwojowej (Z o r s k a, 1998). Siła konkurencyjna, połączona ze specyficznymi funkcjami realizowanymi w wymiarze międzynarodowym, czyli zdolnościami wpływania na kierunki rozwoju poszczególnych krajów, sprawiają, że stwierdzenie o ich dominującej roli jako kreatorów współczesnej przestrzeni gospodarczej wydaje się w pełni uprawnione.

Zmiany w funkcjonowaniu gospodarki światowej, zdominowanej przez korporacje, obserwujemy przede wszystkim w dynamicznym umiędzynarodawianiu się działalności gospodarczej. Przeważający udział korporacji transnarodowych w światowych przepływach towarów i bezpośrednich inwestycji zagranicznych powoduje, że są one orędownikami dalszej liberalizacji międzynarodowych przepływów czynników produkcji (kapitału, towarów, usług, jak również siły roboczej). W kształtowaniu nowego globalnego ładu gospodarczego opartego na mechanizmie rynkowym dominować zaczyna „prawo silniejszego” (K a r a s z e w s k i, 2004). Korporacje budują zatem swoje pozycje konkurencyjne opierając się na koncentracji kapitału. Powoduje to zjawisko oligopolizacji, polegające na tym, że coraz mniejsza liczba wielkich przedsiębiorstw kontroluje coraz większe obszary produkcji (K i s i e l - Ł o w c z y c, 1999). W konsekwencji, jak w klasycznym oligopolu, to główni gracze rynkowi dyktują warunki (często umawiając się między sobą), które narzucają pozostałym uczestnikom rynku. Na skutek działalności korporacji transnarodowych powstaje tzw. nowa globalna gospodarka związana z rewolucją technologiczną, o czym świadczy m. in. szybkie umiędzynarodawianie się innowacji. Równocześnie spadają koszty transakcyjne związane z prowadzeniem międzynarodowej działalności gospodarczej, przede wszystkim koszty transportu i komunikacji⁶.

Działalność korporacji transnarodowych przyczynia się do zmian pozycji ekonomicznej krajów oraz powiązań między nimi. Korporacje generalnie koncentrują swoją działalność oraz tworzone wartości w krajach rozwiniętych

⁵ Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) są jednym z głównych czynników powodujących wzrost gospodarczy poszczególnych krajów, a wielkość zainwestowanych w danym kraju środków przyjmuje się zwykle jako wskaźnik określający poziom jego atrakcyjności. Por.: *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne – czyli jak oceniają je eksperci UNCTAD*, <http://globaleconomy.pl/content/view/82/24>.

⁶ *Globalizacja od A do Z*, 2004, s. 235.

(będących zwykle macierzystymi źródłami ich kapitału). Zróżnicowanie zaangażowania korporacji transnarodowych w poszczególnych krajach rozwijających się⁷, a tym samym udział tych krajów w procesie globalizacji, uzależniony jest m. in. od poziomu rozwoju zasobów wytwórczych, w tym odpowiednio przygotowanej infrastruktury biznesowej (K o ł o d k o, 2001) i ich aktywności gospodarczej. Zadaniem władz lokalnych (państwowych) staje się zatem wypracowanie odpowiednich mechanizmów pozwalających danemu krajowi na włączenie się w system globalnych powiązań gospodarczych. W ten sposób po raz kolejny potwierdzona zostaje teza o istnieniu globalnej przestrzeni gospodarczej, której głównymi kreatorami są wielkie przedsiębiorstwa międzynarodowe wymuszające na współuczestnikach (państwach) konkretne posunięcia organizacyjne i prawne w celu czerpania korzyści z postępujących procesów globalizacji i liberalizacji gospodarki światowej.

5. Podsumowanie

Podsumowując należy stwierdzić, iż globalizacja to zjawisko złożone, wieloaspektowe, a zatem trudne do jednoznacznego zdefiniowania, stanowiące dynamiczny proces, będący następstwem przemian rozwojowych gospodarki światowej, czyli niemożliwy do zatrzymania. W jej konsekwencji zachodzą w strukturze współczesnego świata istotne przewartościowania, prowadzące do przeniesienia odpowiedzialności za kreowanie uwarunkowań rozwoju na danym obszarze z państw narodowych na ponadnarodowe podmioty i instytucje. Wśród tych ostatnich na szczególną uwagę zasługują wielkie przedsiębiorstwa międzynarodowe (korporacje transnarodowe) odgrywające we współczesnym świecie rolę kreatorów życia gospodarczego, a nawet społeczno-politycznego. Korporacje wydają się bowiem właśnie tymi podmiotami w strukturze gospodarki światowej, które decydują o najistotniejszych wymiarach konstytuujących przestrzeń dla funkcjonowania biznesu międzynarodowego. Działając w skali globalnej określają warunki na

⁷ Działalność korporacji transnarodowych, szczególnie napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych, może przyczynić się do pogłębienia różnic dochodowych i rozwojowych na obszarze kraju przyjmującego te inwestycje. Korporacje lokują swoje inwestycje w najbardziej atrakcyjnych regionach kraju, omijając najczęściej obszary najmniej rozwinięte. Trzeba jednak pamiętać, że sam w sobie napływ inwestycji nie stanowi gwarancji rozwoju. Kraje rozwijające się muszą wprowadzić odpowiednie rozwiązania administracyjno-prawne oraz przyjąć właściwą politykę gospodarczą, aby mogły zmaksymalizować korzyści i zminimalizować ewentualne negatywne konsekwencje napływu BIZ. Por. O z i e w i c z, 2006, s. 118.

poszczególnych rynkach, następnie obszarach regionalnych, a wreszcie w całym systemie, czyli kreują globalną przestrzeń gospodarczą.

LITERATURA

- Dunning J. H., 1992, *The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporations: Interactions and Policy Implication*, Transnational Corporations, No 3.
- Giddens A., 1997, *Antony Giddens on Globalization*, UNRISD, News, No 15.
- Globalizacja od A do Z, 2004, NBP, www.nbp.pl/publikacje/Globalizacja.
- Grabowski T., 2004, *Ekonomiczne mechanizmy integracji*, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock.
- Grupa Lizbońska: *Granice konkurencji*, Poltext, Warszawa 1996.
- Halizka E., Kuźniar R., Simonides J., 2004, *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Branta, Bydgoszcz–Warszawa.
- Kaczmarek J., 2001, *Unia Europejska. Rozwój i zagrożenia*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław.
- Karaszewski W., 2004, *Największe korporacje transnarodowe świata i ich wpływ na wzrost gospodarczy*, [w:] *Czynniki wzrostu gospodarczego*, red. W. Karaszewski, M. Haffer, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Kisiel-Łowczyca A. B., 1999, (red.), *Współczesna gospodarka światowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Kołodko G., 2001, *Globalizacja a transformacja. Iluzje i rzeczywistość*, [w:] *Czy ekonomia nadąża za wyjaśnieniem rzeczywistości*, Materiały z VII Kongresu Ekonomistów Polskich; Warszawa, www.tiger.edu.pl/kolodko/referaty/pl
- Kuźniar R., 2000, *Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna*, „Sprawy Międzynarodowe” [Warszawa], nr 1.
- Lavy D., 1993, *International productions and sourcing: Trends and Issues*, „STI Review”, No 13.
- McGrew A. G., 1992, *Conceptualizing Global Politics*, [w:] *Globalization and the National States*, (eds) A. G. McGrew, P. G. Lewis, Policy Press, Cambridge.
- Oziewicz E., 2006, (red.), *Przemiany we współczesnej gospodarce światowej*, PWE, Warszawa.
- Pieterse J. N., 1993, *Globalization as Hybridization*, Institute of Social Studies. Working Paper Series, No 152.
- Rymarczyk J., 2004, *Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa.
- Szczakowski Z., 2005, *Transformacje rynkowe w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kupieckiej, Łódź.
- Szymański W., 2001, *Globalizacja – wyzwania i zagrożenia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Zorska A., 1998, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, PWN, Warszawa.

GLOBALISATION PROCESSES AS ORIGIN OF GLOBAL ECONOMIC SPACE CREATION

The aim of the paper is presentation of the factors which affects contemporary business settings. The second aim is to examine elements which constitute 21st century global economic space. The article is divided into two parts. The first part is dedicated to analyze theoretical aspects of globalization. In the second part of the paper author tries to scrutinize the differences between globalization, internationalization and other forms of international co-operation. She also tries to asses the influence of globalization on national regulation systems. In conclusion one can find enumeration of crucial elements which comprise global economical space.

Dr Magdalena Rosińska
Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych UŁ